

מכגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך ל"ג • גיליון 58

תמוז תשפ"ה — יוני 2025

יוצא לאור על ידי:

הקשר שבין ניכור הורי בילדות לבין מוטיבציה להתנהגות בבגרות בתיווכו של המשתנה רגישות לדחייה

יפעת אהרון ויעל וילצ'יק-אביעד

תקציר

המטרה העיקרית של המחקר שעליו מבוסס מאמר זה הייתה לבדוק את הקשר שבין חוויית ניכור הורי בילדות לבין סגנונות מוטיבציה להתנהגות בבגרות, בתיווכו של המשתנה רגישות לדחייה חברתית. במחקר השתתפו 254 נשים (51.2%) וגברים (48.8%) צאצאים להורים גרושים. המחקר התבצע באמצעות שאלונים. מתוצאות המחקר עולה כי המשתנה רגישות לדחייה חברתית מתווך את הקשר שבין חוויית ניכור בילדות לבין סגנונות מוטיבציה, אך רק בהתייחס למוטיבציה לנקמה, ולא בהתייחס למוטיבציה של התעלמות או סליחה. תרומתו של המחקר היא בהצגת מודל תיווך של השלכות בין-אישיות ארוכות טווח, המלוות את הילד שחווה ניכור הורי בילדותו, גם בבגרותו. בכך מחקר זה מסייע בהעלאת המודעות הציבורית לכך שילד אשר חווה ניכור הורי בילדותו נושא צלקות קשות, המלוות אותו בבגרותו. תוצאות אלו מדגישות עד כמה חשוב חלקם של אנשי הטיפול ואנשי הרווחה במניעת מקרי ניכור הורי. כמו כן, מחקר זה מציע כיוונים למיקוד הבחנות משמעותיות לקראת טיפול בתופעת הניכור, טיפול אשר יסייע בהפחתת רגשות הנקמה אשר עלולים לנהל את הבוגרים שחוו ניכור הורי בילדותו; זאת באמצעות הפחתת הרגישות הגבוהה לדחייה בקרבם.

מילות מפתח: ניכור הורי, רגישות לדחייה, מוטיבציה להתנהגות, נקמה וסלחנות

מבוא: תופעת הניכור ההורי

ניכור הורי מתרחש כאשר הורה אחד (ההורה המנכר) מבקש, מתוך מניעים אישיים, לפגוע בקשר הקיים בין הצאצא להורה המטרה (target parent) (Harman et al., 2018). בתופעה זו ההורה המנכר מוסר לילד מידע כוזב על הורה המטרה, כדי לערער את הקשר ביניהם (Harman et al., 2018; Verrocchio et al., 2017). לעיתים, הורים מנכרים יבדו אירועים שמעולם לא התרחשו או יעוותו תרחישים אמיתיים, בניסיון לשנות את האופן שבו הילד תופס את הורה המטרה (Harman & Biringen, 2016; Warshak, 2015). יש שידרשו מהילד לבחור בין שני ההורים על ידי הפעלת מניפולציות רגשיות, כמו האשמתו ואף התרחקות ממנו כאשר הוא מתבטא באופן חיובי כלפי הורה המטרה (מגד, 2022; Von Boch-Galhau, 2018; Harman et al., 2018). מצב זה מייצר אצל הילדים מתח ומצוקה נפשית, עד לכדי כניעה להורה המנכר והזדהות עימו (Verrocchio et al., 2016). כתוצאה מכך, האופן החיובי שבו תפס הילד את הורה המטרה קודם לניכורו על ידי ההורה האחר, מתערער, בהתאם למידע החדש (Childress, 2015; Harman et al., 2019). יתרה מזו, ילדים אשר ניזונים

ממידע כוזב עלולים לחוש כי הורה המטרה אינו אוהב אותם עקב היותם פגומים ולא ראויים להיות נאהבים, זאת אף שבפועל הם אשר דוחים את הורה המטרה (Baker & Ben-Ami, 2011).

מספרות המחקר עולה כי חשיפה לניכור הורי בילדות קשורה למגוון השלכות פסיכו-חברתיות קצרות טווח וארוכות טווח (Baker, 2005; Verrocchio et al., 2019). כאשר הצאצא המנוכר מבין כי ההורה המנכר הציג בפניו מידע שקרי על הורה המטרה, ובכך מנע ממנו בכוונה את הקשר עם הורה זה, הוא יחוש כי נגרם לו עוול (Baker & Verrocchio, 2016). חוויות של קונפליקטים ועוולות ביחסים בין-אישיים הן דבר בלתי נמנע באינטראקציה בין-אישית, אולם כאשר זו נתפסת כפגיעה כואבת או בלתי מוסרית, נוצרת תחושה אברסיבית, שבתורה עלולה להתניע תגובות רגשיות והתנהגויות (Ma & Jiang, 2020; McCullough et al., 2006; Nouri et al., 2019). עם זאת, חשוב לציין כי לעיתים הצאצא המנוכר, גם בבגרותו, אינו מודע להיותו כזה (Harman & Birken, 2016). מכאן, שמטרת המחקר הנוכחי הייתה כפולה – (א) לבחון אם יש הבדלים בבגרות ברגישות לדחייה חברתית ובמוטיבציות כתגובה לעוולה חברתית בין מבוגרים החשים שחו ניכור הורי בילדות לבין כאלו שאינם חשים כך; (ב) לבחון את הקשר שבין תפיסת חוויית ניכור הורי בילדות לבין סגנונות מוטיבציה בתגובה לעוולה חברתית בבגרות, בתיווכו של המשתנה רגישות לדחייה. משתנה הרגישות לדחייה נמצא במתאם הן עם תחושת ניכור (Baker & Ben-Ami, 2011; Bently, 2019) והן עם סגנונות מוטיבציה (Chester & DeWall, 2017; Zimmer-Gembeck et al., 2016). ככול הידוע לנו, עד כה לא נבחן הקשר שבין ניכור הורי לבין סגנונות מוטיבציה, ובוודאי שלא נבדק הקשר ביניהם בתיווכו של המשתנה רגישות לדחייה. מכאן חידושו התאורטי של מחקר זה. הכרת המודל, אשר מציג פן נוסף של פגיעה ארוכת טווח ושל דרך היווצרותה, מאפשרת למטפלים להתמקד בבעיה ולצמצם את נזקה.

רגישות לדחייה

המונח "רגישות לדחייה" (rejection sensitivity) מתייחס לנטייה להסב קשב רב להתנהגות הסביבה, לצפות בחשש לדחייה חברתית, לתפוס בקלות את התנהגויות האחרים כדחייה ולהגיב לכך בעוצמה (Downey & Feldman, 1996; Premkumar & Kumari, 2022; Romero-Canyas et al., 2010). דווי ופלדמן טענו כי רגישות לדחייה נובעת מחוויות מוקדמות חוזרות ונשנות של דחייה מצד אחרים משמעותיים, כמו ההורים או קבוצת השווים. תחושת קבלה על ידי הסביבה היא מרכיב אנושי מהותי לאדם, וחווית הדחייה ללא ספק אינה נעימה ואף כואבת, ועל כן ישנו ניסיון להימנע ממנה. תחושת דחייה מייצרת אצל האדם תחושות מצוקה אשר עלולות לדחוק בו להגיב מבחינות רגשיות והתנהגויות באחת משתי הדרכים: החצנה ותוקפנות או הפנמה והימנעות (Downey & Feldman 1996). תגובות אלה מופעלות ללא הבחנה, דבר אשר בתורו עלול להיענות על ידי הסביבה בדחייה חוזרת (או בדחייה אמיתית, במקרה שמדובר בתחושת שווא), שהפרט הרגיש לדחייה מבקש להימנע

ממנה, ובכך לגרום לנבואה המגשימה את עצמה (Premkumar & Kumari, 2022; Zimmer-Gembeck et al., 2016).

כאמור, בתופעת הניכור ההורי, הילד הדוחה את הורה המטרה בהשפעת ההורה המנכר עלול לחוש כי הוא שנדחה על ידי הורה המטרה; תחושה זו קשורה לתוצאה המצערת של חוויה מוטעית שהורה המטרה ויתר על הקשר איתו, וכי הסיבה לכך היא היותו פגום או לא ראוי להיות נאהב (Baker, 2005; Warshak, 2015). יתרה מזו, מהספרות עולה כי חשיפה לניכור הורי קשורה לקשיים במערכות יחסים רומנטיות וחבריות בגיל ההתבגרות ובבגרות (Bentley, 2019). קשיים אלו נקשרים לתחושת בדידות. בחלק מהמקרים ההורה המנכר הוא שמבודד חברתית את הילד המנוכר, באופן מכוון (Bentley, 2019; Verhaar et al., 2022). כתוצאה מכך, ילד זה מתקשה להתערות בבני גילו וחסר כישורי הסתגלות חברתית עם סביבתו. לפיכך, ההשלכות השליליות של ניכור הורי על הילד משתרעות על רצף של קשיי הסתגלות חברתיים שהחלו בתפיסה כי הוא דחוי על ידי הורה המטרה, המשיכו בבידוד חברתי, ועלולים להוביל בבגרות לתחושת רגישות לדחייה.

לסיום, אנו סבורות שרגישות לדחייה קשורה בנטייה להגיב באחת משתי דרכי התגובה – תוקפנות או הימנעות. להלן נראה כיצד תגובות אלו נמצאו בהלימה לסגנונות המוטיבציה הבלתי מסתגלים בתגובה לעוולה חברתית, במצבים שהאדם חש כי הוא בסכנה להידחות שוב, וכן, כיצד רגישות זו עלולה להוביל למוטיבציה להגיב בנקמה או בהימנעות (Gao et al., 2021).

סגנונות מוטיבציה בתגובה לעוולה חברתית

מספרות המחקר עולה כי תגובות לעוולה חברתית משתרעות על פני שלוש מערכות מוטיבציה: מוטיבציה לנקמה, המונעת מרגשות כעס, מוטיבציה להימנעות, אשר מונעת מרגשות פחד ודאגה, ומוטיבציה לסליחה, המונעת מבחירה להשתחרר מהרגשות השליליים ומהבעת נדיבות וחמלה כלפי התוקף (Enright & Fitzgibbons, 1998; McCullough et al., 2015). מהספרות הרחבה בתחום זה עולה כי מוטיבציה לסליחה מצויה בקשר חיובי עם בריאות נפשית ובריאות פיזית של האדם הסולח (Kaleta & Mróz, 2018; Kankpog, 2020; Toussaint et al., 2019), בעוד שיתר סוגי המוטיבציה נקשרו להשלכות שליליות על האדם הנפגע (Barcaccia et al., 2020; da Silva et al., 2017; Guzmán-González et al., 2020).

נראה אפוא כי ישנו קשר בין תפיסה רטרופקטיבית של ניכור הורי בילדות לבין תחושת רגישות לדחייה בבגרות. חווית מערכות יחסים לקויות עם ההורים בילדות ובגיל ההתבגרות מהוות כר פורה להתפתחות קוגניטיבית-רגשית לקויה הן במהלך ההתבגרות והן בבגרות. אחת מהן עלולה להיות רגישות לדחייה (Butler et al., 2007). כמו כן, מספרות המחקר עולה כי ההשלכות השליליות של ניכור הורי משתרעות על הרצף של תפיסה עצמית שלילית, דרך בידוד חברתי ועד לבעייתיות במערכות יחסים רומנטיות ובחבריות בגיל ההתבגרות ובבגרות (Bentley, 2019). כמו כן קיים קשר בין רגישות לדחייה לבין סוגי המוטיבציה בתגובה לעוולה חברתית: סליחה, הימנעות

ונקמה (Chester & DeWall, 2017; Zimmer-Gembeck et al., 2016), שכן כאשר האדם הרגיש לדחייה חווה עוולה חברתית, הוא עלול לפרש זאת כדחייה ולחוות מצוקה נפשית. אי-לכך, הוא יתקשה להגיב בסלחנות ועלול לחוות מוטיבציה להימנעות או מוטיבציה לנקמה, שיבואו לידי ביטוי בתגובות המאפיינות רגישות לדחייה חברתית, התכנסות או תוקפנות (Butler et al., 2007; Gao et al., 2021; Jackson et al., 2019). על אף ממצאים אלו, הקשרים בין המשתנים השונים לא נבחנו עד כה. במחקרנו בחנו מודל תיווך לבחינת הקשר בין ניכור הורי לסגנונות מוטיבציה, בתגובה לעוולה חברתית בבגרות, בתיווך של תחושת רגישות לדחייה, ומכאן תרומתו העיקרית של מחקר זה לספרות התאורטית.

חויית הניכור ההורי נמדדה במחקר הנוכחי באמצעות שני מדדים: שאלון שבו נשאלו המשתתפים באופן בינארי ("כן" או "לא") אם הם חוו ניכור הורי, ושאלון נוסף, שאלון אסטרטגיית בייקר (BSQ), שאלון שבו המשתתף מתבקש לדווח אם חווה אסטרטגיות ספציפיות של ניכור הורי מאלו הנפוצות ביותר. בשאלון האחרון התבקשו המשתתפים להעריך את תפיסת השכיחות של התנהגויות ניכור אלה בקרב מבוגרים. להלן השערות המחקר.

השערות המחקר

- א. ימצאו הבדלים מובהקים ברגישות לדחייה חברתית ובמוטיבציות כתגובה לעוולה חברתית בבגרות בין מי שחשים כי חוו ניכור הורי בילדות לבין מי שחשים כי לא חוו ניכור כזה, באופן שהרגישות לדחייה חברתית של הראשונים וכן המוטיבציות לנקמה ולהימנעות בתגובה לעוולה חברתית יהיו גבוהות משל האחרים, ואילו המוטיבציה לסליחה של הראשונים תהיה נמוכה משל האחרים.
- ב. ימצא קשר חיובי בין תפיסה של מבוגרים בנוגע לניכור הורי בילדותם לבין רגישות לדחייה חברתית בבגרות.
- ג. ימצאו קשרים חיוביים בין תפיסה של ניכור הורי בילדות ורגישות לדחייה חברתית בבגרות לבין מוטיבציות לנקמה ולהימנעות בתגובה לעוולה חברתית נתפסת וקשרים שליליים ביניהם לבין מוטיבציה לסלחנות.
- ד. רגישות לדחייה חברתית בבגרות תתווך בין תפיסה רטרופקטיבית של ניכור הורי בילדות לבין המוטיבציות לנקמה, להימנעות ולסליחה כתגובות לעוולה חברתית, באופן שככל שרמת הניכור ההורי תיתפס כגבוהה יותר, כך רמת הרגישות לדחייה חברתית תהיה גבוהה יותר, וכתוצאה מכך המוטיבציה לנקמה והמוטיבציה להימנעות יהיו גבוהות יותר והמוטיבציה לסלחנות נמוכה יותר.

שיטה

משתתפים

השתתפו במחקר 254 איש, 130 נשים (51.2%) ו-124 גברים (48.8%), בגילים 18 עד 40 שנה, כולם צאצאים להורים גרושים. לוח 1 מציג את מאפייני הרקע של המשתתפים. ממוצע גיליהם היה כ-30 שנה (ס"ת=5.76 שנים), ומרביתם היו ילידי ישראל. קרוב למחציתם היו רווקים (כ-47%), והשאר — בעיקר נשואים (כ-26%) או גרושים (כ-26%). לכ-43% מהם היו ילדים, בממוצע כ-2.5 ילדים (ס"ת=1.18 ילדים). מעל למחצית מן המשתתפים היו בעלי השכלה אקדמית (כ-55%), והשאר — בעיקר בעלי השכלה תיכונית (כ-21%) או על-תיכונית (כ-24%). כ-40% מן המשתתפים היו חילוניים, כ-30% מסורתיים וכ-30% נוספים דתיים.

לוח 1: מאפייני הרקע של משתתפי המחקר (N=254)

משתנה	n	%	
מגדר	124	48.8	גבר
	130	51.2	אישה
ארץ לידה	197	77.6	ישראל
מצב משפחתי	120	47.2	רווק
	67	26.4	נשוי
	65	25.6	גרוש
	2	0.8	אלמן
ילדים	109	42.9	כן
השכלה	2	0.8	פחות מתיכונית
	53	20.9	תיכונית
	60	23.6	על-תיכונית
	139	54.7	אקדמית
מידת דתיות	102	40.2	חילוני
	75	29.5	מסורתי
	77	30.3	דתי
	M	SD	
גיל,	29.66	5.76	טווח 18—40 שנה
מספר ילדים	2.53	1.18	טווח 1—6

כלים

שאלון דמוגרפי

השאלון כולל שאלות על פרטים אישיים, כגון: מין, גיל, מקום מגורים, רמת השכלה, מצב משפחתי, מספר ילדים ומידת דתיות. בנוסף, המשתתפים נשאלו אם לדעתם הם חוו ניכור הורי בילדות או בהתבגרות. התשובות לשאלה זו היו דיכוטומיות – 1 (כן) או 0 (לא).

שאלון אסטרטגיית בייקר – Baker Strategy Questionnaire (BSQ)
השאלון פותח על ידי בייקר וצ'מברס (Baker & Chambers, 2011). שאלון זה מכיל 19 פריטים, המתארים את אסטרטגיות הניכור ההורי הנפוצות ביותר (ערעור על סמכותו של ההורה השני, העברת מסרים כי הורה המטרה אינו אוהב את הילד ועוד), והוא מבקש להעריך את תפיסת השכיחות של התנהגויות ניכור אלה בקרב מבוגרים בילדותם. המשתתפים התבקשו לדרג כל פריט על סולם הנע מ-0 (לעולם לא) ל-4 (לעיתים תכופות). תשובות הפריטים מוצעו וחושב ציון כולל, כשציון גבוה יותר מייצג רמת חשיפה גבוהה יותר לאסטרטגיות ניכור הורי. בשאלון זה נעשה שימוש גם על ידי חוקרים נוספים (Baker & Verrocchio, 2015; Bentley & Matthewson, 2020; Bernet et al., 2015). על משתנה זה נערך מבחן מהימנות למדידת עקיבות פנימית, ונמצא כי מקדם האלפא קרונבך של השאלון הוא .95. על כל 19 פריטי השאלון. לצורך תרגום השאלון, תרגמנו את השאלון מאנגלית לעברית בשיטת "הלוך ושוב" (back translation). במחקרנו נמצאה עקיבות פנימית זהה: $\alpha=.95$

שאלון רגישות לדחייה בקרב מבוגרים – Adult Rejection Sensitivity (A-RSQ) Questionnaire

השאלון פותח על ידי דאוני ועמיתיו (Downey et al., 1998; Harper et al., 2006). שאלון זה מכיל תשעה מצבי דחייה חברתית אפשריים במקרים שונים, כמו: בקשה להלוואה כספית בעת משבר כלכלי אישי, בקשה לעזרה מהממונה בעבודה והזמנת ההורים או חבר קרוב לאירוע חשוב (לדוגמה: "אתה מבקש מחבר משפחה הלוואה כספית כדי לעזור לך בתקופת משבר כלכלי אישי"). בכל מקרה המשתתפים מתבקשים לדרג את רמת הדאגה או החרדה שלהם מהתוצאה האפשרית על גבי סולם שנע מ-1 (מאוד לא מודאג) ל-6 (מודאג מאוד). עבור מקרים אלו, ציון גבוה מייצג תחושת דאגה רבה וציפייה לדחייה, וציון נמוך מייצג תחושת רוגע וציפייה לקבלה מהאחר. לאחר מכן, המשתתפים מתבקשים לדרג את הסבירות שהאדם האחר יגיב בקבלה או בדחייה לאותו מצב שתואר לעיל, על גבי סולם שנע בין 1 (מאוד לא סביר) ל-6 (סביר מאוד). במקרים כאלו, ציון גבוה מייצג תחושת קבלה, וציון נמוך מייצג ציפיות גבוהות לדחייה. לצורך ציון הכלי נערך היפוך הפריטים המייצגים את תגובת הקבלה של האחר, והוגדרו מכפלות הדאגה עם תגובת האחר לכל אחד מתשעת המצבים (Harper et al., 2006). על משתנה זה נערך מבחן מהימנות למדידת עקיבות פנימית. נמצא כי מקדם אלפא קרונבך של השאלון הוא .82. על 18 פריטי השאלון. במחקרנו נמצאה עקיבות פנימית גבוהה: $\alpha=.83$

שאלון מוטיבציה לתגובה בין-אישית כתגובה לעוולה חברתית – (TRIM-18)

Transgression Related Interpersonal Motivations Inventory
 השאלון פותח על ידי מק'קולו ועמיתיו (McCullough et al., 2006). הוא מורכב מ-18 פריטים, המודדים מוטיבציה של הנבדקים להימנעות (לדוגמה: "הם לא קיימים מבחינתי"), לנקמה (לדוגמה: "אני אגרום להם לשלם על זה") ולסלחנות (לדוגמה: "אני רוצה להתפייס ולהמשיך את הקשר איתם") כלפי אלו הנתפסים כמי שפגעו בהם. המשתתפים מונחים לחשוב על תחושות פגיעה שחוו ולאחר מכן לדרג את מידת הסכמתם עם הפריטים על סולם הנע מ-1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים מאוד). תשובות הפריטים מוצעו, וחושב ציון כולל עבור כל אחד משלושת הממדים. שלושת הממדים מנותחים כמשתנים בלתי תלויים אחד באחר. ציונים גבוהים יותר מצביעים על מוטיבציה גבוהה יותר להימנע מהפוגע, מוטיבציה לחפש נקמה ומוטיבציה למחול. שאלון זה הציג עקיבות פנימית גבוהה של $\alpha = .85$ במקומות שונים בעולם (הולנד, ישראל ובמדינת איווה שבארצות הברית) (Besser & Zeigler-Hill, 2010; Gerlsma & Lugtmeier, 2018; Schultz et al., 2010). השאלון תורגם על ידינו מאנגלית לעברית בשיטת "הלוך ושוב". על משתנה זה נערך מבחן מהימנות למדידת עקיבות פנימית, ונמצא כי מקדם אלפא קרונבך של השאלון הוא .87. על כל 18 פריטי השאלון. במחקר הנוכחי נמצאו עקיבויות פנימיות גבוהות: מוטיבציה להימנעות $\alpha = .86$, מוטיבציה לנקמה $\alpha = .88$ ומוטיבציה לסלחנות $\alpha = .83$.

הליך

המחקר קיבל אישור של ועדת האתיקה המוסדית באוניברסיטת אריאל בשומרון (AU-SOC-YA – 20210823). המחקר הוא מחקר כמותי, והמשתתפים גויסו בשיטת מדגם "כדור השלג" ובהתנדבות דרך אתרי אינטרנט, לאחר שהוסברה להם מטרת המחקר. המשתתפים חתמו על טופס הסכמה מדעת, אשר הביא לידיעתם כי תשובותיהם אנונימיות, שהשאלון נועד לצורך מטרת המחקר בלבד, וכי הם יכולים להפסיק לענות על השאלון בכל עת. הובהר להם כי אין תשובות נכונות או לא נכונות, ושהם מתבקשים להביע את דעתם.

ממצאים**ממצאים תיאוריים**

פרק הממצאים פותח בתיאור משתני המחקר והמתאמים ביניהם, כמוצג להלן בלוח 2. מן הנתונים ניתן לראות כי תפיסת הניכור ההורי בינונית-נמוכה יחסית לטווח הסולם, ואילו הרגישות לדחייה חברתית נמוכה בממוצע. המוטיבציה להימנעות וכן המוטיבציה לסלחנות כתגובות לעוולה חברתית, הן בינוניות באופן ממוצע יחסית לטווח הסולם, ואילו המוטיבציה לנקמה היא בינונית-נמוכה יחסית.

לוח 2: ממוצעים וסטיות תקן עבור משתני המחקר ($N=254$)

טווח	<i>SD</i>	<i>M</i>	
4–0	1.02	1.57	תפיסת ניכור הורי
36–1	4.84	9.68	רגישות לדחייה חברתית
5–1	0.94	2.93	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה להימנעות
5–1	1.09	2.34	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לנקמה
5–1	0.91	2.87	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לסלחנות

בבדיקת ההבדלים שנצפו בהשערה הראשונה נמצאו מתאמים מובהקים בין משתני המחקר. מתאמים חיוביים נמצאו בין תפיסת הניכור ההורי לבין רגישות לדחייה חברתית, ומוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית. ככל שנתפס ניכור הורי רב יותר, כך היו הרגישות לדחייה חברתית רבה יותר והמוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית גבוהות יותר. כמו כן, נמצאו מתאמים חיוביים בין רגישות לדחייה חברתית לבין מוטיבציה להימנעות ומוטיבציה לנקמה כתגובות לעוולה חברתית, ומתאם שלילי בין רגישות לדחייה חברתית ובין המוטיבציה לסלחנות. ככל שהרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, כך המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית היו גבוהות יותר והמוטיבציה לסלחנות נמוכה יותר.

לוח 3: מתאמים בין משתני המחקר ($N=254$)

5	4	3	2	1	
				1	1. תפיסת ניכור הורי
			1	.47***	2. רגישות לדחייה חברתית
		1	.26***	.20**	3. תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה להימנעות
	1	.42***	.47***	.58***	4. תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לנקמה
1	-.01	-.17**	-.22***	.03	5. תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לסלחנות

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

לצורך הזיהוי של משתני בקרה החיוניים לבחינת השערות המחקר, חושבו מתאמים וניתוחי t -test בין משתני המחקר לבין משתני רקע מרכזיים. נמצאו כמה הבדלים מובהקים: ראשית, מגדר המשיב נמצא משמעותי עבור רגישות לדחייה חברתית, כך שזו הייתה גבוהה יותר בקרב גברים ($M=10.37$, $SD=5.01$) מאשר בקרב נשים ($M=9.03$, $SD=4.59$) ($t(252)=2.21$, $p=.028$).

שנית, השכלה אקדמית נמצאה משמעותית עבור תפיסת הניכור ההורי, כך שתפיסה זו הייתה גבוהה יותר בקרב משתתפים בעלי השכלה אקדמית ($M=1.75$, $SD=1.02$) מאשר בקרב משתתפים בעלי השכלה נמוכה יותר ($M=1.36$, $SD=0.99$) ($t(252)=3.07$, $p=.002$).

שלישית, מידת הדתיות נמצאה משמעותית עבור המוטיבציה לסלחנות, כך שזו נמצאה גבוהה יותר בקרב משתתפים מסורתיים או דתיים ($M=3.01$, $SD=0.85$) מאשר בקרב משתתפים חילוניים ($M=2.78$, $SD=0.93$) ($t(252)=2.00$, $p=.047$). שאר ההבדלים והקשרים לא נמצאו מובהקים. לפיכך, השערות המחקר נבחנו תוך בקרה על מגדר המשיב (1 – גבר, 0 – אישה), רמת השכלה (0 – תיכונית ועל-תיכונית, 1 – אקדמית) ומידת דתיות (0 – מסורתי ודתי, 1 – חילוני).

בדיקת השערות המחקר

בבדיקת ההבדלים שנצפו בהשערה השנייה נמצא כי מחצית ממשתתפי המחקר דיווחו כי הם חשים שחווי ניכור הורי בילדות ($n=128$, 50.4%), והשאר דיווחו כי לא חוו ניכור הורי בילדות ($n=126$, 49.6%). הבדלים ברגישות לדחייה חברתית ובמוטיבציות כתגובה לעוולה חברתית בבגרות בין מבוגרים שחשו כי חוו ניכור הורי בילדות לבין מבוגרים שחשו כי לא חוו ניכור כזה, נבחנו בעזרת ניתוחי שונות, תוך בקרה על מגדר המשיב, רמת ההשכלה שלו ומידת דתיותו (ANCOVA), כמוצג להלן בלוח 4.

לוח 4: ממוצעים, סטיות תקן וערכי F עבור משתני המחקר לפי חוויית ניכור הורי בילדות ($N=254$)

חווי ניכור הורי בילדות $M (SD)$	לא חוו ניכור הורי בילדות $M (SD)$	$F(1, 249)$ (p) (η^2)	
11.08 (5.23)	8.26 (3.94)	19.32 ($p < .001$) ($\eta^2 = .072$)	רגישות לדחייה חברתית
3.07 (0.93)	2.79 (0.90)	5.31 ($p = .022$) ($\eta^2 = .021$)	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה להימנעות
2.66 (1.14)	2.02 (0.94)	21.28 ($p < .001$) ($\eta^2 = .079$)	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לנקמה
2.89 (0.93)	2.85 (0.89)	0.53 ($p = .466$) ($\eta^2 = .002$)	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לסלחנות

מן הממצאים בלוח ניתן לראות כי נמצאו הבדלים מובהקים עבור רגישות לדחייה חברתית ועבור המוטיבציות להימנעות ולנקמה, כך שאלו גבוהות יותר בקרב מבוגרים שחשו כי חוו ניכור הורי בילדות מאשר בקרב מבוגרים שלא חשו זאת. לא נמצא הבדל מובהק עבור המוטיבציה לסלחנות, ומכאן שהשערת המחקר הראשונה אוששה במידה רבה.

בחינה של ההבדלים לפי האינטראקציה בין חוויית ניכור הורי בילדות לבין מגדר המשיב העלתה הבדל מובהק עבור המוטיבציה לנקמה ($F(1,248)=6.82$, $p=.010$, $\eta^2=.027$). פענוח האינטראקציה בעזרת ניתוח הממוצעים השוליים הראה כי ההבדל המגדרי מובהק עבור מי שחשו כי חוו ניכור הורי בילדות ($F(1,248)=7.38$, $p=.007$, $\eta^2=.029$) ואינו מובהק עבור מי שלא חשו כך ($F(1,248)=0.97$, $p=.326$, $\eta^2=.004$). כלומר, גברים שחשים כי חוו ניכור הורי בילדות מביעים מוטיבציה לנקמה ($M=2.87$, $SE=0.12$) יותר מאשר נשים שחשו כך ($M=2.37$, $SE=0.14$), ואילו בקרב משתתפים שחשים כי לא חוו ניכור הורי בילדות, אין הבדל מגדרי במוטיבציה לנקמה (גברים: $M=1.90$, $SE=0.15$; נשים: $M=2.09$, $SE=0.12$).

בנוסף, פענוח האינטראקציה הראה כי בקרב גברים קיים הבדל מובהק במוטיבציה לנקמה בין מי שחשו כי חוו ניכור הורי בילדות לבין מי שלא חשו כך ($F(1,248)=26.35$, $p<.001$, $\eta^2=.096$). בעוד שבקרב נשים ההבדל אינו מובהק ($F(1,248)=2.33$, $p=.128$, $\eta^2=.009$). כלומר, גברים שחשים כי חוו ניכור הורי בילדות מביעים מוטיבציה לנקמה ($M=2.87$, $SE=0.12$) יותר מאשר גברים שחשים כי לא חוו ניכור הורי בילדות ($M=1.90$, $SE=0.15$), ואילו בקרב נשים אין הבדל מובהק במוטיבציה לנקמה (נשים: $M=2.37$, $SE=0.14$; ונשים שחשות שלא חוו ניכור הורי: $M=2.09$, $SE=0.12$).

מודל המחקר נבחן בעזרת ניתוח נתיבים, באמצעות תוכנת AMOS גרסה 28. כמשתני בקרה שימשו מגדר, רמת השכלה ומידת דתיות. המודל אפשר מתאמים בין משתני הבקרה וכן מתאמים בין התגובות השונות לעוולה חברתית. התיווך נבחן כחלק מניתוח הנתיבים, עם שימוש ב-5000 מדגמים ורווח סמך של 95%. כלל המשתנים הבלתי תלויים והמנבאים תוקנו. לצורך בהירות ההצגה מוצגים באיור 1 הקשרים ללא משתני הבקרה.

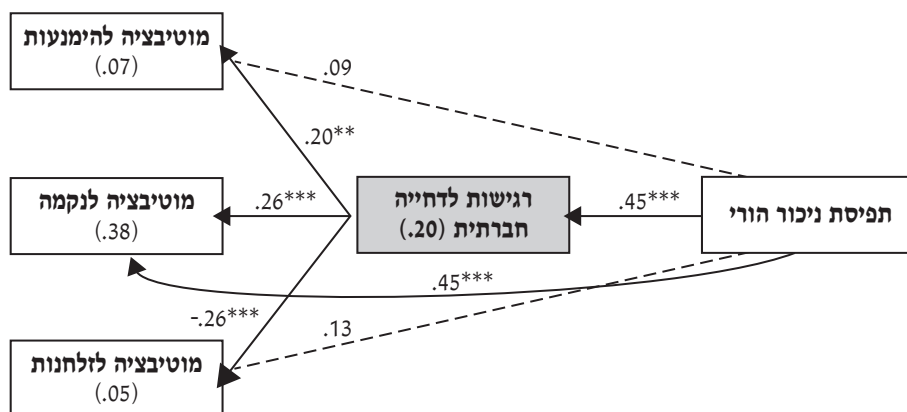
המודל נמצא בעל התאמה טובה לנתונים: $\chi^2(15)=19.13$, $p=.209$, $NFI=.932$, $NNFI=.970$, $CFI=.984$, $RMSEA=.033$ לוח 5 ואיור 1 מציגים את ממצאי ניתוח הנתיבים.

לוח 5: ניתוח נתיבים עבור תפיסה של ניכור הורי בילדות, רגישות לדחייה חברתית והמוטיבציות לתגובה לעוולה חברתית ($N=254$)

משתנה תלוי (R^2)	משתנה בלתי תלוי	β	p
רגישות לדחייה חברתית (.20)	תפיסת ניכור הורי	.45	< .001
תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה להימנעות (.07)	תפיסת ניכור הורי	.09	.185
	רגישות לדחייה חברתית	.20	.003
תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לנקמה (.38)	תפיסת ניכור הורי	.45	< .001
	רגישות לדחייה חברתית	.26	< .001
תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לסלחנות (.05)	תפיסת ניכור הורי	.13	.055
	רגישות לדחייה חברתית	-.26	< .001

בבדיקת ההבדלים שנצפו בהשערה השלישית ניתן לראות כי נמצא קשר חיובי בין תפיסת הניכור ההורי לבין רגישות לדחייה חברתית ולבין המוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית. כלומר, ככל שנתפס ניכור הורי רב יותר, כך הרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, והמוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית הייתה גבוהה יותר. קשרים חיוביים נוספים נמצאו בין רגישות לדחייה חברתית לבין המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית, וכן נמצא קשר שלילי עבור המוטיבציה לסלחנות. ככל שהרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, כך היו המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובה לעוולה חברתית גבוהות יותר והמוטיבציה לסלחנות נמוכה יותר. מספר קשרי תיווך נמצאו מובהקים במודל, כמוצג להלן בלוח 6.

איור 1: ניתוח נתיבים עבור תפיסה של ניכור הורי בילדות, רגישות לדחייה חברתית והמוטיבציות לתגובה לעוולה חברתית

R^2 – ערכים בתוך המלבנים. β – מקדמי הרגרסיה המתוקננים, ערכים בצמוד לחיצים.
 $*p < .05$, $**p < .01$, $***p < .001$

בבדיקת ההבדלים שנצפו בהשערה השלישית ניתן לראות כי נמצא קשר חיובי בין תפיסת הניכור ההורי לבין רגישות לדחייה חברתית ולבין המוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית. כלומר, ככל שנתפס ניכור הורי רב יותר, כך הרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, והמוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית הייתה גבוהה יותר. קשרים חיוביים נוספים נמצאו בין רגישות לדחייה חברתית לבין המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית, וכן נמצא קשר שלילי עבור המוטיבציה לסלחנות. ככל שהרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, כך היו המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית גבוהות יותר והמוטיבציה לסלחנות נמוכה יותר. מספר קשרי תיווך נמצאו מובהקים במודל, כמוצג להלן בלוח 6.

לוח 6: ערכי הקשרים העקיפים עבור תפיסה של ניכור הורי בילדות, רגישות לדחייה חברתית והמוטיבציות לתגובה לעוולה חברתית ($N=254$)

משתנה בלתי תלוי	משתנה מתווך	משתנה תלוי	מקדם הקשר העקיף	SE	p	95%CI
תפיסת ניכור הורי	רגישות לדחייה חברתית	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה להימנעות	.09	.04	.009	.02, .17
תפיסת ניכור הורי	רגישות לדחייה חברתית	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לנקמה	.12	.04	< .001	.05, .19
תפיסת ניכור הורי	רגישות לדחייה חברתית	תגובה לעוולה חברתית – מוטיבציה לסלחנות	-.11	.04	.001	-.20, -.04

בבדיקת הממצאים בלוח ובהתייחס להשערה האחרונה, ניתן לראות כי שלושת קשרי התיווך מובהקים. מכאן שכלל שתפיסת הניכור ההורי הייתה גבוהה יותר, כך הייתה הרגישות לדחייה חברתית רבה יותר, אי-לכך, המוטיבציות להימנעות ולנקמה כתגובות לעוולה חברתית היו גבוהות יותר, והמוטיבציה לסלחנות נמוכה יותר. לפיכך מודל המחקר אושש.

דיון

הבדלים בין קבוצות המחקר

מחקרנו בחן מבוגרים אשר חוו גירושי הורים בילדותם. באמצעות שאלון בינארי נבחנו ההבדלים בין מבוגרים אשר דיווחו שחוו ניכור הורי בילדות לבין כאלו אשר דיווחו כי לא חוו זאת. תופעת הניכור ההורי מתייחסת למצב פסיכולוגי שבו הצאצא חובר להורה אחד ודוחה את ההורה השני (הורה המטרה), ללא כל הצדקה אובייקטיבית. מממצאי המחקר עולים, כפי ששוער, הבדלים מובהקים עבור רגישות לדחייה חברתית ועבור המוטיבציות להימנעות ולנקמה, באופן שאלו גבוהות יותר בקרב מבוגרים החשים כי חוו ניכור הורי בילדות מאשר בקרב מבוגרים החשים כי לא חוו זאת. לכאורה ניתן לראות כי הפגיעה בצאצאים המדווחים על ניכור בילדות היא קשה יותר מזו של אלו אשר אינם מדווחים על ניכור כזה. ההסבר לממצאים אלו נשען על הידע בספרות, אשר על פיו חוויה של ניכור הורי אינה מאפשרת לילד את הצמיחה בסביבה בריאה ההכרחית להסתגלות הפסיכו-חברתית שלו (פינקלשטיין וגרבולסקי-ליכטמן, 2021; Auersperg et al., 2019). כתוצאה מכך, ההשלכות השליליות של ניכור הורי מתבטאות בין היתר בקשיים בין-אישיים (Erozkan, 2015; Gao et al., 2021; Groh et al., 2017; Simpson & Rholes, 2017).

המודל המוצג הוא א-מגדרי ונכון הן לנשים והן לגברים אשר היו מנוכרים בילדותם. עם זאת, כאשר השווינו בין גברים לנשים, נמצא כי מגדר המשיב היה משמעותי עבור רגישות לדחייה חברתית, וזו הייתה גבוהה יותר בקרב גברים ($M=10.37$, $SD=5.01$).

מאשר בקרב נשים. כמו כן, גברים שחשו כי חוו ניכור הורי בילדות הביעו מוטיבציה לנקמה יותר מאשר נשים שחשו כי חוו זאת ומגברים שלא חוו ניכור בילדות. ממצאים אלו ביחס לרגישות לדחייה ולנקמות גבוהה של גברים נתמכת היטב בספרות (Miller et al., 2008; Rey & Extremera, 2016). נטען שנשים מונעות ממניעים של שימור מערכות יחסים, ואילו גברים מונעים ממוטיבציה לעשיית צדק (Rey & Extremera, 2016). כלומר, נשים ייטו להגיב על חוויה של עוולה חברתית תוך ניסיון לא לפגוע ביחסים, ואילו גברים יגיבו בנקמה, כדי להיפרע מאלו אשר פגעו בהם. כמו כן, מבחינה סוציאלית ניתן להבין ממצא זה כתוצאה של תהליך חברות מגדרי, שלפיו נשים לומדות להיות רגישות ולהגיב באיפוק, ואילו גברים לומדים להתמודד עם רגשותיהם על ידי תגובות מוחצנות ותוקפניות. הרצון של גברים לעשיית צדק, כמו גם התגובות המוחצנות והתוקפניות שלהם על רקע עוולה חברתית, יכולים לשמש הסבר גם להבדלים ברמת המוטיבציה לנקמות בין גברים שחוו ניכור הורי בילדות לבין גברים שלא חוו ניכור זה. ומנגד, החינוך הנשי לאיפוק (ויסבורד ואחרים, 2008) יכול לשמש אף הסבר לאי-מציאת הבדלים במוטיבציה לנקמה בין נשים אשר דיווחו על ניכור הורי בילדות לבין נשים שלא דיווחו עליו.

מודל תיווך: חוויית ניכור הורי – רגישות לדחייה – מוטיבציה לתגובה לעוולה חברתית

מטרת המחקר המרכזית הייתה לבחון את הקשר שבין תפיסת ניכור הורי בילדות לבין סגנונות מוטיבציה לתגובה לעוולה חברתית בבגרות, בתיווכו של המשתנה רגישות לדחייה חברתית. בהסתמך על ההבנה כי ייתכנו מצבים שבהם ילדים שהיו מנוכרים לא ידווחו גם בבגרותם כי חוו חוויה של ניכור הורי, בין אם בשל חוסר מודעות לכך או בשל הכחשת המצב (Verhaar et al., 2022), לא הסתפקו בשאלון בינארי, ונעזרו בשאלון נוסף, אשר בו המשתתף התבקש לדווח אם חווה אסטרטגיות ספציפיות של ניכור הורי, ובאיזו תדירות.

מודל המחקר אושש במידה רבה עבור הקשרים שבין תפיסת ניכור הורי, רגישות לדחייה חברתית והמוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית. באופן זה, שכל שנתפס ניכור הורי רב יותר, כך הרגישות לדחייה חברתית הייתה רבה יותר, ובהתאם לכך המוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית הייתה גבוהה יותר. מהספרות עולה כי ישנם שלושה סוגי מוטיבציה מקובלים לתגובה: מוטיבציה לנקמה, המונעת מרגשות כעס, מוטיבציה להימנעות, אשר מונעת מרגשות פחד ודאגה, ומוטיבציה לסליחה, המונעת מבחירה להשתחרר מהרגשות השליליים ולהביע נדיבות וחמלה כלפי התוקף (Enright & Fitzgibbons, 2015; McCullough et al., 1998).

בניסיון להבין את ממצאי המחקר ולהסביר את קשר התיווך, יש לחזור ולהדגיש כי המשתנה המתווך, תחושת דחייה חברתית, מקורו בחוויות מוקדמות וחוזרות של דחייה על ידי דמויות משמעותיות, כמו ההורים (Feldman & Doweny, 1994), וכי לקשר עם ההורים יש תפקיד מרכזי בהתפתחות הילדים. חוויית הורות אוהבת ומקבלת בילדות קשורה במידה רבה להתפתחות פרו-חברתיות של הצאצאים, ובין

היתר לתחושה כללית של רווחה (צימרמן, 2010; Rohner, 2021). מנגד, חשיפה לניכור הורי קשורה לשלל חוויות שליליות, לרבות התניית אהבת ההורה המנכר לילד בכך שידחה את הורה המטרה (מגד, 2022; Bentley, 2019) ואובדן הקשר עם הורה המטרה (Baker & Verrocchio, 2015; Baker & Ben-Ami, 2011). ילדים מנוכרים לומדים מההורה המנכר כי הם אינם אהובים על ידי הורה המטרה ומבינים זאת בדרך האופיינית לילדים, כאילו אינם ראויים לאהבה (Baker & Verrocchio, 2015). היות שמערכות יחסים בילדות יוצרות מתווה למערכות היחסים הבאות בבגרות (Critchfield & Benjamin, 2008), תפיסה של ילד מנוכר היא כי הוא אינו ראוי לאהבה בלתי מותנית. הבנה זו עשויה להשתרש ולהוות בסיס לתחושת רגישות לדחייה בבגרות. זאת ועוד, בחלק מהמקרים ההורה המנכר הוא שמבודד חברתית את הילד המתנכר, באופן מכוון (Bentley, 2019; Verhaar et al., 2022). לפיכך, ההשלכות השליליות של ניכור הורי באות לידי ביטוי בין היתר בקשיים בין-אישיים, הקשורים לתחושת רגישות לדחייה חברתית (Erozkan, 2015; Gao et al., 2021; Groh et al., 2017; Simpson & Rholes, 2017), כפי שעולה במחקר הנוכחי. ממצאי המחקר עולה, כאמור, כי מודל התיווך מתקיים רק עם המוטיבציה לנקמה כתגובה לעוולה חברתית. יתר שני הממדים (סליחה והימנעות) לא נמצאו כמתווכים את הקשר עם רגישות לדחייה חברתית, קרי, רגישות לדחייה חברתית אינה קשורה עם מוטיבציות להימנעות או לסליחה כתגובה לעוולה חברתית. ממצא זה בדבר קיומו של קשר עם משתנה הנקמה בלבד נתמך על ידי מחקרים שמצאו כי רמה גבוהה של רגישות לדחייה חברתית קשורה לנטייה גבוהה יותר של הפרט להגיב בהתנהגויות תוקפניות בעת שהוא תופס חוויה כתחושת דחייה (Ayduk et al., 2008; Zimmer-Gembeck et al., 2016). כמו כן, ממחקרים עולה כי הקשר שבין רגישות לדחייה חברתית ומוטיבציה לנקמה עקב עוולה חברתית מונע מתחושות כאב, פגיעות ואובדן שליטה; זאת בשל תחושת האיום על השייכות החברתית והצורך לשחזור המצב הנפשי שקדם לפגיעה, כמו גם הצורך בהשבת תחושת השליטה (Chester & DeWall, 2017; Premkumar & Kumari, 2022). ניכור הורי נתפס על ידי אנשי המחקר ואנשי הטיפול כהתעללות בילדים ואף הצאצאים שחוו ניכור הורי השתמשו במונחים הרווחים במקרי התעללות, על מנת לתאר חוויה זו (Bentley, 2019). ניתן לטעון אפוא כי ניכור הורי נחוה באופן כה קשה על ידי הצאצאים, עד שרק מוטיבציה לנקמה נמצאה כקשורה באופן מובהק עם תפיסה של ניכור הורי בילדות.

מגבלות המחקר והמלצות להמשך מחקר

על אף ממצאי המחקר הוא אינו חף מליקויים. המדגם במחקר זה הוא מדגם נוחות, וגודלו מצומצם יחסית לאוכלוסייה. נוסף על כך, חוויית הניכור ההורי נבחנה באמצעות דיווח עצמי בלבד. מומלץ על כך, במחקר המשך, להגדיל את כמות המשתתפים ולאמת את חוויית הניכור מול מקורות רשמיים (לדוגמה: מסמכים מהרווחה או מגורם מטפל). כמו כן, כדאי ללוותו גם בראיונות עומק עם המשתתפים.

תרומתו של המחקר והמלצות השלכות יישומיות

ישנה חשיבות רבה להרחבת המודעות על ההשלכות ארוכות הטווח כתוצאה מחוויה של ניכור הורי וכן לעידוד פיתוח של תוכניות מניעה ושיקום בעבור ילדים ומתבגרים במצבים של ניכור הורי. ייתכן כי כתוצאה מהמצוקה, מרבית המשאבים הקוגניטיביים שלהם מושקעים בתחושת הדחייה, והם אינם פנויים לתהליך המורכב הנדרש כדי לסלוח. כך הם גם מתקשים להגיב בסלחנות על עוולות חמורות (Fincham et al., 2005). מכאן עולה תרומת המחקר לשדה הטיפול – העלאת המודעות של אנשי טיפול בצורך לנסות ולהפחית את רגשות הנקמה, אשר עלולים לנהל את הבוגרים שחוו ניכור הורי בילדות, באמצעות הפחתת הרגישות הגבוהה לדחייה בקרבם. אנו משערים כי התערבות כזו, אשר תתמקד ברגישות לדחייה ובמוטיבציה לנקמה, תאפשר לבוגרים אלו לפתח כישורי הסתגלות חברתיים יעילים יותר, שיסיעו בהפחתת ההשלכות השליליות של הניכור ההורי.

יתרה מזו, מחקר זה תורם להעלאת המודעות הציבורית לכך שילד אשר עבר חווית ניכור הורי בילדותו נושא צלקות קשות המלוות אותו גם בבגרותו, וחשוב להדגיש כי צלקות אלו נגרמו לו על ידי ההורה שלו, ההורה המנכר. תוצאות אלו מבליטות את חשיבותם של אנשי הטיפול ועובדי הרווחה במניעת מקרי ניכור הורי וכן את הצורך לטפל בהורים ולהגביר את המודעות להשלכות הניכור ההורי על הילד, בטווחים המיידי והארוך.

מקורות

- ויסברוד, נ', רוזנבאום, מ' ורונן, ת' (2008). הקשר בין רגישות לדחייה לבין תוקפנות בקרב מתבגרות ומתבגרים צעירים. **חברה ורווחה: רבעון לעבודה סוציאלית** 29(1), 107–131. <http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Magazine/Documents/291NIRITW.pdf>
- מגד, א' (2022). האם ניכור הורי הוא התעללות: מאמר דעה. **מכון חרוב – נקודת מפגש**, 22, 14–17. <https://user-1723486.cld.bz/haruv-nekudat-mifgash-22/16/>
- פינקלשטיין, ע' וגרבולסקי-ליכטמן, צ' (2021). משבר הגירושין: הסתגלות רגשית וחברתית של מתבגרים להורים גרושים. **קשת – כתב עת למדעי החברה והרוח**, 3, 47–66.
- צימרמן, ש' (2010). **רווחה נפשית בראי הפסיכולוגיה החיובית**. אחר.
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health – A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 119, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Ayduk, Ö., Gyurak, A., & Luerssen, A. (2008). Individual differences in the rejection-aggression link in the hot sauce paradigm: The case of rejection sensitivity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(3), 775–782. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2007.07.004>
- Baker, A. J. (2005). The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study. *The American Journal of Family Therapy*, 33(4), 289–302. <https://doi.org/10.1080/01926180590962129>

- Baker, A. J., & Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52(7), 472–489. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.609424>
- Baker, A. J., & Chambers, J. (2011). Adult recall of childhood exposure to parental conflict: Unpacking the black box of parental alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52, 55–76. <https://doi.org/10.1080/10502556.2011.534396>
- Baker, A. J. L., & Verrocchio, M. C. (2016). Exposure to parental alienation and subsequent anxiety and depression in Italian adults. *The American Journal of Family Therapy*, 44(5), 255–271.
- Baker, A. L., & Verrocchio, M. C. (2015). Parental bonding and parental alienation as correlates of psychological maltreatment in adults in intact and non-intact families. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 3047–3057. <http://dx.doi.org/10.1007/s10826-014-0108-0>
- Barcaccia, B., Salvati, M., Pallini, S., Saliani, A. M., Baiocco, R., & Vecchio, G. M. (2020). The bitter taste of revenge: Negative affect, depression and anxiety. *Current Psychology*, 41, 1198–1203. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00643-1>
- Bentley, C., & Matthewson, M. (2020). The not-forgotten child: Alienated adult children's experience of parental alienation. *The American Journal of Family Therapy*, 48(5), 509–529. <https://doi.org/10.1080/01926187.2020.1775531>
- Bentley, C. A. R. (2019). *Parental alienation: A qualitative investigation of the experience of targeted adult children* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Tasmania.
- Bernet, W., Baker, A. J., & Verrocchio, M. C. (2015). Symptom Checklist-90-Revised scores in adult children exposed to alienating behaviors: An Italian sample. *Journal of Forensic Sciences*, 60(2), 357–362. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12681>
- Besser, A., & Zeigler-Hill, V. (2010). The influence of pathological narcissism on emotional and motivational responses to negative events: The roles of visibility and concern about humiliation. *Journal of Research in Personality*, 44(4), 520–534. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2010.06.006>
- Butler, J. C., Doherty, M. S., & Potter, R. M. (2007). Social antecedents and consequences of interpersonal rejection sensitivity. *Personality and Individual Differences*, 43(6), 1376–1385. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.04.006>
- Chester, D. S., & DeWall, C. N. (2017). Combating the sting of rejection with the pleasure of revenge: A new look at how emotion shapes aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 112(3), 413–430. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/pspi0000080>
- Childress, C. A. (2015). *An attachment-based model of parental alienation: Foundations*. Oaksong Press.
- Critchfield, K. L., & Benjamin, L. S. (2008). Repetition of early interpersonal experiences in adult relationships: A test of copy process theory in clinical and non-clinical settings. *Psychiatry*, 71(1), 72–93.
- da Silva, S. P., van Oyen Witvliet, C., & Riek, B. (2017). Self-forgiveness and forgiveness-seeking in response to rumination: Cardiac and emotional responses of transgressors.

- The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 362–372. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1187200>
- Downey, G., & Feldman, S. I. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 1327–1343. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.70.6.1327>
- Downey, G., Lebolt, A., Rincón, C., & Freitas, A. L. (1998). Rejection sensitivity and children's interpersonal difficulties. *Child Development*, 69(4), 1074–1091.
- Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2015). *Forgiveness therapy: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14526-000>
- Erozkan, A. (2015). The childhood trauma and late adolescent rejection sensitivity. *Anthropologist*, 19, 413–422. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891675>
- Feldman, S., & Downey, G. (1994). Rejection sensitivity as a mediator of the impact of childhood exposure to family violence on adult attachment behavior. *Development and Psychopathology*, 6, 231–247. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005976>
- Fincham, F. D., Jackson, H., & Beach, S. R. (2005). Transgression severity and forgiveness: Different moderators for objective and subjective severity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 24(6), 860–875. <https://doi.org/10.1521/jsocp.2005.24.6.860>
- Gao, S., Assink, M., Liu, T., Chan, K. L., & Ip, P. (2021). Associations between rejection sensitivity, aggression, and victimization: A meta-analytic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22(1), 125–135. <https://doi.org/10.1177/1524838019833005>
- Gerlsma, C., & Lugtmeijer, V. (2018). Offense type as determinant of revenge and forgiveness after victimization: Adolescents' responses to injustice and aggression. *Journal of School Violence*, 17(1), 16–27. <https://doi.org/10.1080/15388220.2016.1193741>
- Groh, A. M., Fearon, R. P., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Roisman, G. I. (2017). Attachment in the early life course: Meta-analytic evidence for its role in socioemotional development. *Child Development Perspectives*, 11(1), 70–76. <https://doi.org/10.1111/cdep.12213>
- Guzmán-González, M., Contreras, P., & Casu, G. (2020). Romantic attachment, unforgiveness and relationship satisfaction in couples: A dyadic mediation analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(10–11), 2822–2842. <https://doi.org/10.1177/0265407520940399>
- Harman, J. J., Bernet, W., & Harman, J. (2019). Parental alienation: The Blossoming of a field of study. *Current Directions in Psychological Science*, 28(2), 212–217. <https://doi.org/10.1177/0963721419827271>
- Harman, J. J., & Biringen, Z. (2016). *Parents acting badly: How institutions and societies promote the alienation of children from their loving families*. Colorado Parental Alienation Project.
- Harman, J. J., Kruk, E., & Hines, D. A. (2018). Parental alienating behaviors: An unacknowledged form of family violence. *Psychological Bulletin*, 144(12), 1275. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000175>

- Harper, M. S., Dickson, J. W., & Welsh, D. P. (2006). Self-silencing and rejection sensitivity in adolescent romantic relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(3), 435–443.
- Jackson, J. C., Choi, V. K., & Gelfand, M. J. (2019). Revenge: A multilevel review and synthesis. *Annual Review of Psychology*, 70, 319–345. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103305>
- Kaleta, K., & Mróz, J. (2018). Forgiveness and life satisfaction across different age groups in adults. *Personality and Individual Differences*, 120, 17–23. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2017.08.008>
- Kankpog, E. B. (2020). *Effects of process and reach models on forgiveness and anger among college students with hurts in the Upper West Region, Ghana* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Cape Coast. <https://ir.ucc.edu.gh/xmlui>
- Ma, L., & Jiang, Y., (2020) Empathy mediates the relationship between motivations after transgression and forgiveness. *Frontiers in Psychology*, 11, 1466. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01466>
- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington Jr, E. L., Brown, S. W., & Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(6), 1586–1603. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.6.1586>
- McCullough, M. E., Root, L. M., & Cohen, A. D. (2006). Writing about the benefits of an interpersonal transgression facilitates forgiveness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 887–897. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-006X.74.5.887>
- Miller, A. J., Worthington Jr, E. L., & McDaniel, M. A. (2008). Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(8), 843–876.
- Nouri, F. L., Lotfali, S., Sahranavard, S., Amiri, F., Fatideh, Z. A., & Fatideh, N. A. (2019). Measuring forgiveness among Iranian adolescents: Evaluation of psychometric properties of persian version of transgression-related interpersonal motivations inventory. *Current Psychology*, 40(4), 1968–1978. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-0135-5>
- Premkumar, P., & Kumari, V. (2022). Rejection sensitivity and its relationship to schizotypy and aggression: Current status and future directions. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 44, art. 101110. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2022.101110>
- Rey, L., & Extremera, N. (2016). Agreeableness and interpersonal forgiveness in young adults: The moderating role of gender. *Terapia Psicológica*, 34(2), 103–110. <https://doi.org/10.4067/S0718-48082016000200003>
- Rohner, R. P. (2021). Introduction to Interpersonal Acceptance-Rejection Theory (IPARTheory) and evidence. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1055>
- Romero-Canyas, R., Downey, G., Berenson, K., Ayduk, O., & Kang, N. J. (2010). Rejection sensitivity and the rejection–hostility link in romantic relationships. *Journal of Personality*, 78(1), 119–148. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00611.x>

- Schultz, J. M., Tallman, B. A., & Altmaier, E. M. (2010). Pathways to posttraumatic growth: The contributions of forgiveness and importance of religion and spirituality. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(2), 104–114. <https://doi.org/10.1037/a0018454>
- Simpson, J. A., & Rholes, W. S. (2017). Adult attachment, stress, and romantic relationships. *Current Opinion in Psychology*, 13, 19–24. <https://doi.org/10.1016%2Fj.copsyc.2016.04.006>
- Toussaint, L. L., Worthington, E. L., Williams, D. R., & Webb, J. R. (2019). Forgiveness and physical health. *Handbook of forgiveness* (pp. 178–187). Routledge.
- Verhaar, S., Matthewson, M. L., & Bentley, C. (2022). The impact of parental alienating behaviours on the mental health of adults alienated in childhood. *Children*, 9(4), 475. <https://doi.org/10.3390/children9040475>
- Verrocchio, M. C., Baker, A. J. L., & Bernet, W. (2016). Associations between exposure to parental alienating behaviors, anxiety, and depression in an Italian sample of adults. *Journal of Forensic Sciences*, 61, 692–698. <http://dx.doi.org/10.1111/1556-4029.13046>
- Verrocchio, M. C., Baker, A. J. L., & Marchetti, D. (2017). Adult report of childhood exposure to parental alienation at different developmental time periods. *Journal of Family Therapy*, 40, 602–618. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6427.12192>
- Verrocchio, M. C., Marchetti, D., Carrozzino, D., Compare, A., & Fulcheri, M. (2019). Depression and quality of life in adults perceiving exposure to parental alienation behaviors. *Health and Quality of Life Outcomes*, 17(1), 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12955-019-1080-6>
- von Boch-Galhau, W. (2018). Parental alienation (syndrome) — A serious form of child psychological abuse. *Neuropsychiatrie*, 32, 133–148. <https://doi.org/10.1007/s40211-018-0267-0>
- Warshak, R. (2015). Parental alienation: Overview, management, intervention and practice tips. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 28, 181–248.
- Zimmer-Gembeck, M. J., Nesdale, D., Webb, H. J., Khatibi, M., & Downey, G. (2016). A longitudinal rejection sensitivity model of depression and aggression: Unique roles of anxiety, anger, blame, withdrawal and retribution. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(7), 1291–1307. <https://doi.org/10.1007/s10802-016-0127-y>